

Н. С. Щербакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка

КУЛЬТУРОЛОГО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до навчання учнів з інвалідністю є новою задачею для вітчизняної професійної освіти. Її бажаним кінцевим результатом є готовність педагогів до реалізації освітньої інклюзії учнів з особливими освітніми потребами. Тому в процесі розробки теоретико-методологічних основ такої підготовки мають враховуватись усі фактори, що можуть підвищити чи знизити її ефективність. Культурологічний аспект філософської методології розкриває деякі світоглядні основи цієї підготовки. Його врахування в навчальному процесі дає змогу студентам осянути національні соціокультурні особливості українців, оцінити власну культуровідповідність і переглянути свої ціннісні орієнтації в контексті оптимізації середньої інклюзивної освіти. До чинників, які доцільно врахувати, належать моделі інвалідності та теорія культурних вимірів Г.Х. Хофстеде.

Поняття «*модель інвалідності*» розуміється нами як уявлення окремої особи чи групи осіб про місце людей з інвалідністю в суспільстві. Кількість таких моделей умовно дорівнює кількості мислячих людей на Землі, проте їх усі можна поділити на 2 групи: інтеграційні та ізоляційні. У науковій літературі було виявлено 10 прикладів моделей, які можна зарахувати до тієї чи іншої групи. Так, до ізоляційної групи належать Релігійна (Моральна), Благодійна, Медична, Реабілітаційна та Економічна. Інтеграційна група включає Соціальну, Британську, Правову, Культурну та Компенсаційну (Handicap) моделі. Усвідомлення та «*гуманізація*» студентами своєї моделі інвалідності є передумовою оптимізації їх взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

Своєю чергою, теорія культурних вимірів Г.Х. Хофстеде розглядає соціокультурні особливості різних націй за 6 показниками: дистанція від влади (висока – низька); відособленість (індивідуалізм – колективізм); переважання чоловічого чи жіночого (маскулінність – фемінність); ставлення до невідзначеності (неприйняття – прийняття); орієнтація на майбутнє (традиційність чи прагматичність); поблажливість до себе (потурання – стриманість). Розуміння педагогом цих особливостей дасть змогу зрозуміти деякі фактори, що впливають на навчальний процес, а також обрати методи, засоби і форми роботи, що враховують культурні особливості студентів/учнів.

Ключові слова: культуролого-методологічний аспект, підготовка майбутнього вчителя, іноземна мова, учні з інвалідністю, моделі інвалідності, теорія культурних вимірів.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної середньої освіти відкриває унікальні перспективи для її гуманізації і водночас висуває перед освітянами нетрадиційні задачі. Особливо це стосується запровадження інклюзивної освіти учнів з інвалідністю. У недалекому минулому діти з порушеннями стану здоров'я навчалися у спецшколах (школах-інтернатах) під керівництвом тифлопедагогів, олігофренопедагогів, психологів, логопедів та інших спеціалістів. Нині деякі з цих функцій мають ситуативно виконуватись вчителями-предметниками, які здебільшого не готові до цього ані професійно, ані психологічно. Тому відповідна підготовка майбутніх учителів до роботи з дітьми з інвалідністю має враховувати обидва вказані аспекти: інструментальний та аксіологічний, останній з яких апелює до наявних в Україні культурних особливостей. Їх аналіз дасть змогу виокремити фактори, що впли-

вають на цю підготовку і тому мають братися до уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості навчання учнів з особливими освітніми потребами (зокрема з інвалідністю) були проаналізовані у працях таких науковців: М. Дьякова, 2013; О.С. Казачінер, 2015; В.І. Ляшенко, 2005; Т.В. Сак, 2005, 2013, 2014; П.І. Сікорський, 1998, 2000; К.С. Тороп, К.В. Рейда, 2017; О.М. Таранченко, Ю.М. Найда, 2012; В.С. Gartin, N.L. Murdick, M. Imbeau, D.E. Perner, 2002; С.А. Tomlinson, 2017 та ін. Питання підготовки (майбутніх) учителів до роботи з дітьми з інвалідністю розглядалися такими вченими, як А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка (2008), Л.Л. Дика (2005), О.П. Кірцхалія (2014) та ін. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності вивчалися такими вченими: В.А. Гладуш, Г.І. Лисенко (2014),

О.А. Дубасенюк, Т.В. Семенюк, О.Є. Антонова (2003), В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов (2017), І.В. Зайченко (2008), В.В. Прошкін (2015), Ю.П. Тарелкін, В.О. Цикін (2010) С.Л. Яценко (2015) та ін. Проте культуролого-методологічний аспект підготовки майбутніх учителів (у тому числі іноземної мови) до роботи з учнями з інвалідністю був вивчений недостатньо.

Метою статті було обрано висвітлення культуролого-методологічних засад підготовки майбутнього вчителя іноземної мови (ІМ) до навчання учнів з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Значущість вивчення культурологічного аспекту методології підготовки майбутніх учителів ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами полягає в тому, що це розкриває деякі закономірності організації суб'єкт-суб'єктної навчально-комунікативної взаємодії між викладачем і студентами та між студентами групи, а також між учителем і учнями та між учнями класу. Крім того, розуміючи свої культурні особливості та їх вплив на майбутню професійну діяльність, студенти зможуть усвідомити і привласнити більш гуманні моделі поведінки, тобто позбавитись рудиментарних проявів культури та пройти свідому «інкультуризацію».

Першим і головним культурним чинником, що впливає на подальшу роботу майбутніх учителів ІМ з учнями з інвалідністю, є наявні в них **моделі інвалідності**. Відповідні теоретичні положення були висвітлені в дослідженнях таких науковців, як В.О. Азін, Л.Ю. Байда, Н. Госс, П.М. Ждан, А. Флетчер (2015), Н. Сокур, Т. Шульгина (2016), Р. Тюшнякова (2012), Л.Ю. Байда, О.В. Красюкова-Еннс, С.Ю. Буров, В.О. Азін, Я.В. Грибальський, Ю.М. Найда (2012) та ін.). Поняття «модель інвалідності» можна визначити як уявлення місце про людей з інвалідністю в суспільстві. Кількість моделей є принципово невичерпною, оскільки вони можуть привласнюватись чи створюватись окре-

мими людьми. Тому в нашій статті наведено лише ті з них, що були виявлені в науковій літературі [1–4].

Кілька десятиріч тому в міжнародних документах, що відстоювали права людей з інвалідністю на освіту (див., напр., матеріали Саламанкської декларації, 1994), розглядалася дихотомія з 2 моделей: Медичної та Соціальної. Проте нині виокремлюються й інші, що відображають відтінки ставлень. Їх можна умовно поділити на 2 групи: «інтеграційну» та «ізоляційну» (див. рис. 1).

Розглянемо коротко сутність указаних груп моделей.

Основною відмінністю моделей **ізоляційної групи** є переконання, що особи з інвалідністю мають жити, навчатись і працювати окремо від решти суспільства. Пояснення для цієї ізоляції відрізняються залежно від моделей.

– *Релігійна/моральна модель.* Ця модель переважала в минулому та поступово витісняється іншими, більш гуманними переконаннями. За нею родичів з інвалідністю необхідно приховувати чи виганяти з родини, оскільки їх порушення свідчать про гріх чи злочин, скоєний ними, членами їхньої родини чи предками в цьому чи попередньому житті. Людина з вадами є ганьбою для родини, значно знижуючи її статус. Водночас у межах християнської моралі до осіб з інвалідністю варто проявляти милосердя;

– *Благодійна модель.* За нею люди з інвалідністю не мають працювати, брати участь у громадських заходах, а мають очікувати на доброту чужих, удома чи в спеціалізованих закладах. Вони розглядаються як меншовартісні громадяни, жертви обставин, неспроможні самі про себе піклуватися. Маніпулювання їхнім статусом є основою для збору коштів на їх утримання;

– *Медична модель.* Згідно з нею люди з інвалідністю – це, насамперед, пацієнти, яких потрібно лікувати в медичних закладах. Вони вважаються

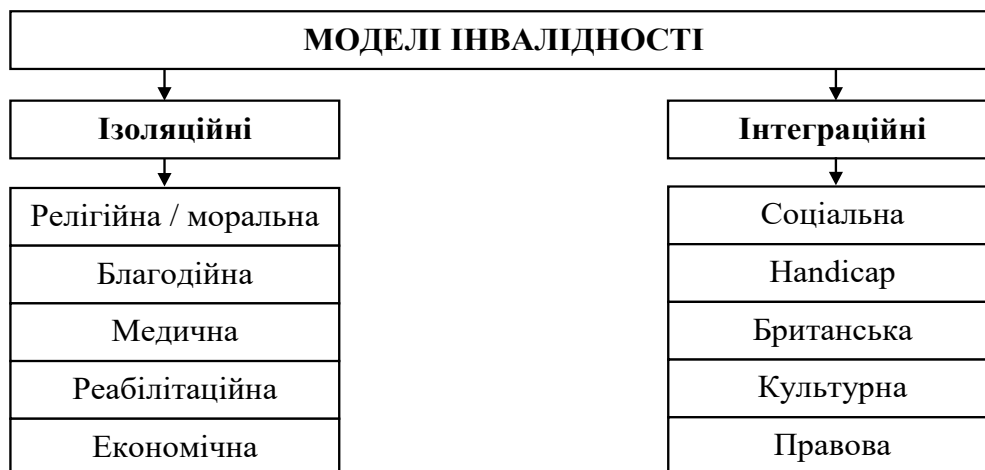


Рис. 1. Класифікація моделей інвалідності

неповноцінними особами, які не можуть нормально вчитись, продуктивно працювати, виконувати сімейні обов'язки. Якщо вилікувати їх остаточно вважають неможливим, вони мають жити в спеціально пристосованих інтернатах, корекційних школах, училищах і працювати на закритих підприємствах;

– *Реабілітаційна модель*. Вона є близькою до Медичної. Люди з інвалідністю вважаються ненормальними, оскільки порушення стану здоров'я перешкоджає їм самостійно жити, навчатись, працювати. Наявні вади треба виправляти в процесі медичної, фізичної, психологічної та професійної реабілітації у спеціальних центрах і закладах. В іншому випадку найкращим виходом для людини є добровільна ізоляція (наприклад, вдома);

– *Економічна модель*. Згідно з нею, люди з інвалідністю є тягарем для державних коштів, оскільки не працюють і користуються субсидіями. Недієздатність та економічна невідгідність робить їх меншовагітними громадянами. При цьому, якщо людина з інвалідністю може працювати, то інвалідність і пільги треба зняти.

Моделі *інтеграційної групи* єднає ідея, що люди з інвалідністю є частиною суспільства, в якому кожен має особливості.

– *Соціальна модель*. Ті, хто її дотримуються, розглядають людей з інвалідністю як нормальних членів суспільства, незвичність яких проявляється, лише коли вони стикаються з бар'єрами в оточуючому середовищі (сходами без пандусів, непристосованими транспортними засобами, вузькими двірними отворами тощо). Тому, якщо суспільство бажає стати «суспільством для всіх», воно має їх усунути;

– *Британська модель*. За нею люди з інвалідністю мають жити в сім'ях і користуватись усіма необхідними послугами (наприклад, освітніми,

лікувально-реабілітаційними) та можливостями для максимально продуктивної життєдіяльності за місцем проживання. Задля підтримки та забезпечення наявних у них особливих потреб суспільство має створити розгалужену систему індивідуального обслуговування на місцях;

– *Культурна модель*. Згідно з нею, люди з інвалідністю мають свою особливу культуру. В її межах вирізняються й видатні досягнення в галузі науково-технічної творчості, і нетрадиційні витвори мистецтва, і спортивні рекорди, й особливий спосіб життя. Тому ця культура є не лише частиною загальної культури суспільства, але й збагачує історію людства, розширює уявлення про людські можливості;

– *Модель Handicap* (компенсаційна). Відповідно до неї, люди з інвалідністю – це рівноправні, але особливі члени суспільства. А отже, їхня рівноправна життєдіяльність передбачає підтримку, яка б компенсувала їх неспроможність досягти необхідних результатів у навчанні, працевлаштуванні тощо власними силами. Бажаним результатом реалізації цієї моделі є досягнення людьми з інвалідністю максимально можливої незалежності;

– *Правова модель*. За цією моделлю люди з інвалідністю розглядаються як суб'єкти національного та міжнародного законодавства. Їхні права не мають бути порушені, для чого суспільство має вжити необхідних заходів.

Культурні особливості українців у контексті толерантності до осіб з інвалідністю були проаналізовані ЮНІСЕФ [5]. Результати проведеного опитування виражаються в таких показниках (див. рис. 2).

Наведена вище статистика свідчить, що інтеграційні моделі інвалідності декларуються, але домінують саме ізоляційні. З огляду на те, що реалізація останніх суспільством призводить до

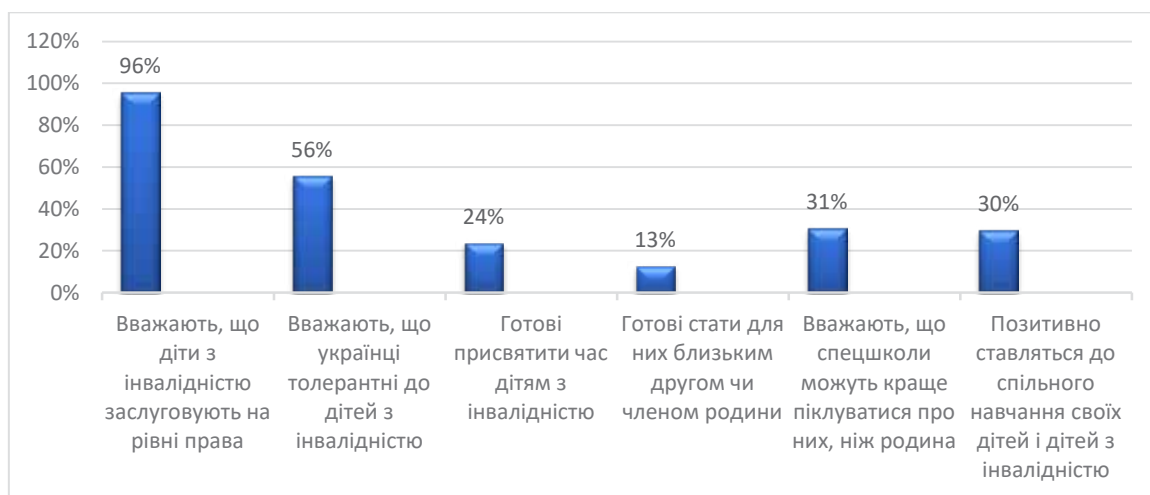


Рис. 2. Показники толерантності українців до дітей з інвалідністю за даними опитування ЮНІСЕФ

стигматизації людей з інвалідністю, тобто їх соціально-психологічної дискримінації [6], інтеграційні моделі мають стати світоглядною філософською основою майбутніх учителів ІМ. Це слугуватиме їм ціннісною основою в роботі з учнями з особливими освітніми потребами. Тому процес цілеспрямованого «привласнення» студентами інтеграційних моделей інвалідності має стати основою аксіологічної складової частини їхньої професійної підготовки.

Другим чинником, що, на нашу думку, має враховуватись у підготовці майбутнього вчителя до навчання учнів з інвалідністю, є зв'язок соціокультурних особливостей народу й освітнього процесу. Відповідні положення були сформульовані Г.Х. Хофстеде в **теорії культурних вимірів** [7]. Учений пропонує сукупність із 6 показників, що визначають культурні характеристики різних народів. До них належать:

- дистанція від влади (висока – низька);

- відособленість (індивідуалізм – колективізм);
- переважання чоловічого чи жіночого (маскулінність – фемінність);
- ставлення до невизначеності (неприйняття – прийняття);
- орієнтація на майбутнє (традиційність чи прагматичність) [8];
- поблажливість до себе (потурання – стриманість) [7].

Відповідно до дослідження, проведеного організацією Hofstede Insights [7] в Україні (див. рис. 3 і колонку 2 табл. 1.), культурні особливостей наших співвітчизників мають такі характеристики:

Використання теорії культурних вимірів Г.Х. Хофстеде у професійній підготовці майбутніх учителів ІМ до навчання учнів з інвалідністю дасть змогу викладачу оптимізувати вибір форм, методів і засобів навчання, а також пояснити деякі явища, що позитивно чи негативно впливають на

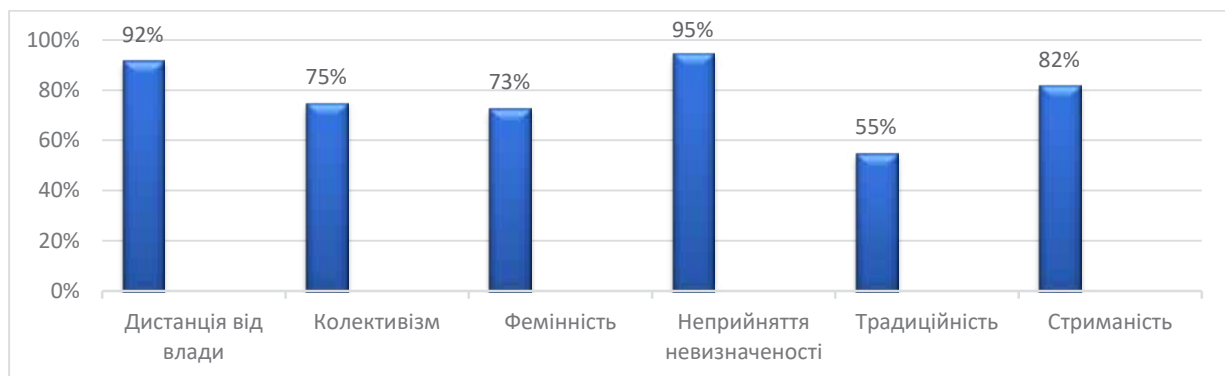


Рис. 3. Культурні особливості українців за показниками теорії Г.Х. Хофстеде

Таблиця 1

Культурні особливості українців та їх імплікації для професійної підготовки майбутніх учителів

№	Культурні особливості	Їх педагогічні імплікації
1	Влада в Україні є значно дистанційованою від народу, що призвело до великого значення статусних символів.	Статус педагога значною мірою залежить від його зовнішніх ознак: вигляду, впевненості в собі, стилю поведінки і мовлення.
2	Україна є переважно колективістською нацією, де взаємна довіра та співпраця з сім'єю, друзями, сусідами і т. д. дає змогу отримувати інформацію, вирішувати побутові та ділові питання.	Навчальний процес доцільно будувати навколо парної та групової діяльності студентів (як-от групові проекти, взаємонавчання, інтерактивні майстерні, дискусії тощо), ефективність яких підвищиться завдяки обміну інформацією.
3	Українці схильні недооцінювати свої успіхи, досягнення та здібності, виявляють скромність. Домінантна поведінка схвалюється лише в стосунках керівника і підлеглого. Правильним і культуровідповідним є зважати на інших.	Доцільно ширше використовувати підбадьорення, моральне заохочення і конструктивну критику відповідей, а також взаємооцінювання і взаємоаналіз. Студентам слід давати змогу попередньо обговорювати відкриті проблемні запитання в парах чи малих групах, спільно презентувати проекти, що додасть їм впевненості.
4	Більшість українців схильні запобігати ситуації невизначеності шляхом детального планування, використання інструкцій чи підвищення своєї обізнаності.	У контексті підготовки майбутніх учителів якість роботи студентів підвищиться, якщо вони знатимуть план поточного заняття, теми, модуля, цілі виконання завдань, а також систему оцінювання наперед.
5	55% українців вважають, що все в житті варто будувати згідно з традиціями. Інші 45% відкриті для інновацій.	Приблизно половина студентів може проявляти інертність під час запровадження нових форм, методів і засобів навчання.
6	Українці є досить стриманими в задоволенні своїх бажань і витрачання грошей і часу на розваги. Культуровідповідні – економність і зайнятість.	Доцільність використання на занятті всього, що асоціюється з розвагами (ігрові методи роботи, витвори мистецтва, медіафайли), має обґрунтуватись викладачем.

ефективність навчального процесу. Своєю чергою, ознайомлення студентів з імплікаціями цієї теорії на навчальний процес дасть їм змогу проектувати відповідні знання на подальшу педагогічну практику.

Висновки і пропозиції. Культуролого-методологічний аспект підготовки майбутніх учителів ІМ до навчання учнів з інвалідністю має значний вплив на зміст і рівень їх готовності, а тому має бути врахований. Адже усвідомлення студентами своїх соціокультурних особливостей та привласнення ними гуманістичних цінностей послужить світоглядною, а відтак, і мотиваційною основою для роботи в умовах інклюзивної освіти.

Список використаної літератури:

1. Нічого для нас без нас : посібник з інклюзивного прийняття рішень для засобів масової інформації / В.О. Азін та ін. Київ : Ленвіт. 2015. 92 с.
2. Сокур Н., Шульгина Т. Современные проблемы социальной политики в сфере защиты лиц с инвалидностью в Украине. *Актуальні проблеми державного управління*, 2016. Вип. 1(65). С. 88–91.
3. Тюшнякова Р. Психологічні аспекти дискримінації дітей та молоді з інвалідністю на різних рівнях суспільних відносин. 2012. URL: http://grain.ucoz.net/publ/psikhologichni_aspekti_diskriminaciji_ditej_ta_molodi_z_invalidnistju_na_riznikh_rivnjakh_suspilnikh_vidnosin/1-1-0-16 (дата звернення 17.02.2019).
4. Інвалідність та суспільство : навчально-метод. посібник / Л.Ю. Байда та ін. 2012. URL: http://ud.org.ua/images/pdf/Invalidnist_ta_suspilstvo.pdf (дата звернення 1.08.2019).
5. Соціальна інклюзія в Україні: низький рівень прийняття найбільш вразливих дітей : ТЧН. 2015. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/socialna-inklyuziya-v-ukrayini-nizkiy-riven-priynyattya-naybilsh-vrazlivih-ditey-542073.html> (дата звернення 01.08.2019).
6. Гусак Н. Соціальна реабілітація: підходи до визначення поняття. *Соціальна політика та соціальна робота*. 2008. № 1. С. 103–114.
7. Hofstede G. *Culture consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks, London, New Delhi : Sage Publishers, Inc. 2001. 574 p.
8. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. Межкультурная коммуникация : в 2 ч. Москва : Юрайт, 2017. Часть 1 : Учебник для академического бакалавриата. 253 с.

Scherba N. The culturological aspect of the methodology of preparing would-be teachers of foreign language to instructing SEND learners

The preparation of a foreign language teacher for instructing learners with disability is a new task for the Ukrainian vocational pre-service education. Its desirable outcome is their readiness for educational inclusion of SEND learners. Thus, all the factors that can raise or decrease its effectiveness should be taken into consideration. The culturological aspect of the philosophical methodology of would-be teachers' preparation to SEND learners instruction reveals its outlook potential to some extent. Its introduction into the instructional process allows students to raise their awareness of national sociocultural peculiarities of Ukrainians, to assess their own cultural relevance and to revise their values in the context of secondary inclusive education. Among the factors that have to be considered there are disability models and G. Hofstede's theory of cultural dimensions.

The term "disability model" is interpreted as a vision of the role that people with disability should perform in the society that can be introduced by a single person or a group of people. The number of such models equals the number of persons on the Earth who are able to think, but all of the former can be divided into 2 groups: the integration and the isolation ones. These groups, in their turn, are subdivided into subgroups, described in scientific sources. The isolation group includes: Religious (Moral), Charitable, Medical, Rehabilitation and Economical Models. The integration model includes: Social, British, Legal, Cultural and Handicap Models. Students' awareness of and humanization of their disability models is a prerequisite of the optimization of their interaction with SEN children.

In its turn, the theory of cultural dimensions by G. H. Hofstede considers sociocultural peculiarities of different nations due to 6 indices: power distance, individualism, masculinity, uncertainty avoidance, long term orientation, indulgence. The understanding of these peculiarities allows a teacher to choose the methods, forms and means of instruction that are culturally relevant to their learners.

Key words: *culturological aspect of methodology, culturally relevant preparation of a would-be teacher, foreign language, SEND learners, models of disability, theory of cultural dimensions.*